

Pavel Větrovec

**První studium
Starého zákona**

První studium Starého zákona

Pavel Větrovec

Recenzenti: doc. ThDr. Petr Chalupa, Th.D.
doc. ThLic. Josef Hřebík, Th.D., S.S.L.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První vydání

© Univerzita Karlova, 2020

© Pavel Větrovec, 2020

ISBN 978-80-246-4459-2

ISBN 978-80-246-4489-9 (online : pdf)



Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva autora	7
I. VŠEOBECNÝ ÚVOD DO PÍSMĀ SVATÉHO	11
1. Inspirace a pravdivost Písma svatého	12
2. Kánon knih Písma svatého	15
3. Text Písma svatého	18
4. Výklad Písma svatého – biblická hermeneutika	22
5. Biblická geografie, historie a archeologie	25
6. Exkurz – vybrané židovské svátky ve starém Izraeli	27
II. SPECIÁLNÍ ÚVOD DO STARÉHO ZÁKONA – KNIHY HEBREJSKÉ BIBLĚ	29
A. ZÁKON	30
1. Genesis	33
2. Exodus	47
3. Leviticus	51
4. Numeri	52
5. Deuteronomium	54
B. PROROCI	57
6. Jozue	58
7. Kniha Soudců	60
8. Knihy Samuelovy	62
9. Knihy Královské	67
10. Izaiáš	72
11. Jeremiáš	76
12. Ezechiel	79
13. Svitek Dvanácti „malých“ proroků (Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdiáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Habakuk, Sofoniáš, Ageus, Zachariáš, Malachiáš)	83

C. SPISY	89
14. Žalmy	91
15. Job	94
16. Přísloví	97
17. Megilot (Píseň, Rút, Kazatel, Pláč, Ester)	101
18. Daniel	106
19. Ezdráš a Nehemiáš	110
20. Knihy Kronik/Paralipomenon/Letopisů	111
III. SPECIÁLNÍ ÚVOD DO STARÉHO ZÁKONA - DEUTEROKANONICKÉ KNIHY	113
1. Tobiasš	114
2. Júdit	116
3. Přidavky k Ester	117
4. Kniha Moudrosti	118
5. Sirachovec	119
6. Baruch	121
7. Přidavky k Danielovi	122
8. První kniha Makabejská	122
9. Druhá kniha Makabejská	125
Summary	128
Seznam zkratk	130
Bibliografie	134
Rejstřík jmenný	137
Rejstřík biblických míst	138

Předmluva autora

Tato kniha je zamýšlena pro více druhů využití: ať jako pomůcka k pregraduálnímu studiu, ať jako určitý manuál k vyhledání nejpodstatnějších starozákonních (sz.) dat, stejně i vymezení jistého východiska či jádra sz. sdělení. Může tak posloužit i učitelům a studentům středních škol jako pomůcka k přípravě přijímacích zkoušek základů biblistiky pro různé stupně vysokoškolského teologického studia; vysokoškolařům jako celkové shrnutí pro semestrální, ročníkové i státní zkoušky, konečně i pro přípravu homilií a katechezí, jakkoliv se nejedná o prvotně pastorační materiál. Předpokládaným adresátem těchto stran je student kombinovaného studia katolické teologie nebo zvědavý laik, text je však otevřený i pro další čtenářské kategorie.

Autor je si dobře vědom, že je více možných pohledů na výběr i uspořádání předkládaných faktů i na zvolenou metodologii. V českém prostředí má tento text předchůdce: jednak knihu Marca Chioleria z r. 1997 *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*,¹ jež odpovídá i záběrem a formou této práci, nicméně s více než dvacetiletým odstupem se zdá na místě nabídnout i jiný nástroj; pak jde o různé webové stránky učitelů SZ na jednotlivých teologických fakultách, zejména doporučuji osobní www-stránky Josefa Hřebíka na stránkách KTF UK, pozoruhodná i rozsahem je rovněž kniha Adama Mackerleho *Než budete číst Bibli podruhé*,² ta však obsahuje „jen“ pečlivě uspořádaný všeobecný úvod. Existuje řada

1 Chiolerio, Marco: *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*. Praha: Paulínky 1997.

2 Mackerle, Adam: *Než budete číst Bibli podruhé*. České Budějovice: Jihočeská univerzita. Fakulta teologická 2014. Mackerleho kniha nabízí antologii mnohých textů magisteria, v této publikaci to není možné kvůli rozsahu.

dalších pomůcek, které připravili pedagogové a katecheti na různých stupních výuky náboženství či teologie, významnými pomůckami jsou i knihy Gabriely Ivany Vlkové³ a slavný překlad knihy Rolfa Rendtorffa.⁴ Následující stránky vycházejí z mnohaleté vysokoškolské výuky a chtějí uspořádaně předložit základní informace co nejtransparentnější formou.

Předkládaný úvod je v zásadě rozdělen na všeobecný a speciální, první z nich uvádí do Písma Starého zákona (SZ) jako celku, zatímco následující se věnuje postupně jednotlivým knihám. Všeobecný úvod vychází z Písma jako z Duchem svatým inspirovaného Božího slova, které se „promítá“ do vyjadřování lidského autora a zanechává konkrétní literární, kulturní a historickou stopu. V otázce výkladu poskytuje obecná stanoviska. Partie týkající se ve všeobecném úvodu – a pouze v něm – Nového zákona (NZ) jsou zkráceny na minimum, protože se počítá s tím, že mají vlastní úvod. Zde jsou uvedeny pouze tam, kde figurují v organických souvislostech Písma jako celku. Speciální úvod je uspořádán tak, že nejprve předkládá části a knihy hebrejské Bible (BH), jak je uspořádán její originál; tedy: Zákon, Proroci a Spisy⁵ se stručným úvodem do částí a podle potřeby podrobnějším u jednotlivých knih; po ní tzv. deuterokanonické knihy, tedy knihy širšího kánonu, jejichž originálem je řečtina v *Septuagintě* (dále LXX). Nakolik to je možné, respektuje pořadí pojednávaných knih pořadí v Písmu. Úvod jednotlivých knih je místy rozšířen o několik stručných rozborů nejzávažnějších textů pojednaných zpravidla podle jednoduše aplikované narativní metody, jež je podle potřeby rozšířena o diachronní prvky historicko-kritické metody. Schopnost základního zpracování biblického textu náleží k potřebným dovednostem absolventa každého stupně teologického studia.

Milou povinností autora je poděkovat nejprve Bohu za duchovní dary, pak i mým milým učitelům biblistiky, mým kolegům a nadřízeným a jistě i oné dobré tisícovce studentů, s nimiž jsem se mohl především na půdě KTF UK setkat. Z učitelů sz. disciplín rád děkuji jmenovitě Andreasu Stadelmannovi (1937–2016), Bruně Costacurtě (1946), Nurií Calduch-Benages (1957), Charlesi Conroyovi (1943), Santiagu Bretonovi (1940–2014), Josefu Hřebíkovi (1956), Karlu Plötzovi (1932–2013),

3 Nejpodstatnější jsou dvě knihy: Vlková, Gabriela Ivana: *Slovo Boží a slovo lidské. Všeobecný úvod do Písma svatého*. 2., upravené vydání, Olomouc: VUP 2007; Vlková, G. I.: *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*. 3., přepracované vydání, Olomouc: VUP 2012.

4 Rendtorff, Rolf: *Hebrejská bible a dějiny: Úvod do starozákonní literatury*. Praha: Vyšehrad 2015.

5 Používá se zkratka *TěNaK* podle počátku jednotlivých slov v hebrejštině: Zákon je *Tôrâ*, Proroci *N'bí'im* a Spisy *K'túbim*.

Jeanu-Louisi Ska (1946), Maurice Gilbertovi (1934), Lucovi Mazzinghi-
mu (1960), Stephenu Pisanovi (1946–2019) a Craigu E. Morrisonovi
(1959). Zvláštní poděkování patří Josefu Hřebíkovi nejen za pečlivé a cit-
livé projití celého textu této knihy a Petru Chalupovi za cenné diskuse
a doplnění nejen k této publikaci.

Souběžná četba příslušného textu Písma je více než žádoucí. Velkým
přáním autora je, aby i tato kniha přispěla k tomu, že čtenáři budou brát
do rukou knihu Písma se zvědavou a radostnou touhou po Božím slově.

I. VŠEOBECNÝ ÚVOD DO PÍSMĀ SVATÉHO

1. Inspirace a pravdivost Písma svatého

Je nezbytné začít tímto nesnadným tématem, protože dává opodstatnění pozornosti, která se Bibli oproti jiným knihám věnuje. Z pohledu věřícího se totiž nejedná jen o pozoruhodné literární dílo s velkým dopadem do lidských dějin, kultury a civilizace, ani jen o spis mimořádné duchovní kvality, ale o osobní sdělení jediného Boha lidem, o Boží sebe-zjevení. Vedle toho však má každý biblický text i konkrétního či konkrétní lidské pisatele, kteří vyjadřují Bohem vdechnutý obsah v řeči, společnosti, kultuře a historických a geografických souvislostech, v nichž se odvíjely jejich životy. Z toho vyplývá úkol čtenáře a zejména exegety „přeložit“ a vyložit poselství biblického textu pro současné lidi a jejich svět.

Inspirací se tedy myslí schopnost lidského textu sdělovat Boží poselství. Jinými slovy se inspirací rozumí přímé působení Ducha svatého na pisatele po dobu psaní **textu** (lidských slov), jež jej **činí slovem Božím**. Nutným přidaným efektem je dvojí autorství Bible: hlavním autorem je Boží Duch, konkrétní výraz jeho nadčasového sdělení dávají konkrétní druhotní lidští pisatelé – svatopisci.

Písmo tedy obsahuje všechno a právě to, co Bůh chce; je pravým Božím slovem. Písemně zachycené slovo Boží je tak součástí Božího zjevení – tedy jeho sebe-sdělení lidem, jak uvádí věroučná konstituce Druhého vatikánského koncilu (CV II) *Dei Verbum* (DV) 7–10. Jedná se o úkon Boží dobroty a milosti, jež lidem přiměřeným způsobem předkládá své sdělení. V Bibli je všechno inspirováno stejnou měrou. Bůh

může vyjádřit i skutečnosti, které svatopisec nemohl mít před očima (srov. DV 11–13). Přímo inspirovaný je pouze autograf, u opisu či překlada závisí na jeho věrnosti originálu.

Stěžejní téma biblické inspirace prošlo a prochází komplexním vývojem, zde jsou uvedeny některé podstatné momenty. Již pozdní knihy SZ (např. 1Mak a 2Mak či Dan) vycházely z posvátného charakteru Tóry a prorockých knih. V NZ je pozoruhodný text J 20,31, který ukazuje motivaci sepsání evangelia pro spásu jeho posluchačů, tedy zachycení Božího záměru; 1Sol 2,13 chválí adresáty za přijetí slova Božího jako takového; 2Tim 3,16n. přímo mluví o působení Božího Ducha v celém Písmu; 1Pt 1,19–21 podtrhuje prorocký charakter Písma jednak jako inspirace pro život věřících, jednak jako slovo přímo inspirované Bohem. Konečně 1Pt 3,15n. poskytuje zajímavé hodnocení Pavlových listů jako celku a uvádí, že jejich poselství bývá záměrně překrucováno jako ostatně i celého Písma, tedy i Pavlovy listy patří k inspirovaným knihám.

Pojem inspirace vychází z působení proroků. Prorok je totiž člověk oslovený přímo Bohem, aby ostatním sdělil Boží poselství. Je tedy služebníkem slova, které je mu svěřeno; což analogicky platí o každém svatopisci. Posledně zmíněný text 1Pt 3,15n. upozorňuje na to, že inspirace text nijak nechrání před nesprávným výkladem ani před možnými špatnými úmysly některých interpretů.

V prostředí raného judaismu bohatě dokládají inspiraci svatých Písem především díla Filóna Alexandrijského⁶ a Josepha Flavia.⁷

V patrologii se rovněž jedná o frekventované téma,⁸ zdůrazňuje se, že je-li týž Bůh autorem SZ i NZ, musí mezi nimi panovat určitá jednotata. Jan Zlatoústý⁹ († 407) podtrhuje Boží blahosklonnost, s níž se Bůh sklání k chápavosti i k jazyku lidí; Jeroným († 420) zdůrazňuje, že lidský autor je vědomým nástrojem Božího slova;¹⁰ Augustin († 430) případně

6 Jeho exegetická díla se věnují převážně prvním knihám Zákona – Tóry, např. *De vita Moysis, De opificio mundi, De decalogo, De Abrahamo*. Pojem inspirace vyplývá ze způsobu zpracování „látky“. Ke druhému titulu vyšlo v češtině: Filón Alexandrijský: *O stvoření světa. O gigantech. O neměnnosti Boží*. (řecko-česky) Praha: Oikúmené 2001.

7 Výrazně v díle *Židovské starožitnosti* – viz i Flavius, Josephus: *O starobylosti Židů / Můj život*. Praha: Arista, Baset, Maitrea 2006.

8 Určitý přehled patristických citací uvádí elektronicky revue pro život z víry theofil.cz ve článku Švach, Prokop, *Svědectví starokřesťanských autorů o inspirovanosti Písma*, in <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=681>.

9 Jako podklad mohou posloužit zejména jeho doložené homilie, např. 88 homilií k evangelium podle Jana in PG, vol. 60, Paris: J. P. Migne 1862.

10 Např. v prologu jeho *Commentariorum in Isaiam Prophetam libri duodeviginti*: „Si ergo intelligebant quae dicebant, cuncta sapientiae rationisque plena.“ in PL, vol. 24, Paris: J. P. Migne 1845, s. 17.

přirovnává slova Písma k dopisu, jež Bůh posílá lidem, aby jim zvěstoval svůj plán spásy.¹¹

K podobným závěrům dochází i magisterium katolické církve, když na Florentském sněmu mluví o božském původu SZ i NZ, na Tridentském koncilu o stejné inspiraci všech částí Písma. První vatikánský koncil přináší definici inspirace a vyvrací některé omyly označované obvykle jako „negativní asistence“ a „následné potvrzení“, a to v dogmatické konstituci *Dei Filius*. K upřesnění pojmu inspirace pak dochází i v encyklikách *Providentissimus Deus*, *Spiritus Paraclitus* a *Divino afflante Spiritu*, a to především ohledně podílu lidského autora a neomylnosti Bible. CV II se věnuje otázce inspirace ve třetí kapitole DV. V pokoncilní teologii vyniká v otázce inspirace postsynodální apoštolská exhortace Benedikta XVI. *Verbum Domini*¹² a dokument PBK *Inspirace a pravda Písma svatého*.¹³

Oficiální vyjádření učení církve je doprovázeno i bádáním teologů. Otázkou je hlavně vymezení podílu dvojího autorství Písma a způsob inspirace. Tomáš Akvinský († 1274) ve svém uspořádaném vidění světa určuje Boha jako hlavního autora Písma a svatopisce za jeho vědomý nástroj. Bůh tedy disponuje lidskou vůlí i jeho další schopnosti, osvětluje jeho rozum, aby mohl přílehavě vyjádřit Boží sdělení. Obě složky – Boží i lidskou – je třeba vnímat v rovnováze. Karl Rahner († 1984) se domnívá, že Bůh je původcem Písma, podobně jako je původcem svého lidu – církve. Luis Alonso Schökel († 1998) vidí analogii mezi literární tvorbou a biblickou inspirací, obě potřebují správnou intuici. Zvláštní působení Ducha svatého vede některé teology k tomu, aby inspiraci nahlíželi jako specifické charisma (Pierre Benoit † 1987 či Pierre Grelot † 2009).¹⁴

Z božské inspirace vyplývá posvátný charakter Bible s některými podstatnými důsledky:

- a) i přes rozdílnost lidských autorů a žánrů v textu Písma panuje podstatná **jednota** daná jediným inspirátorem. Jednotlivá sdělení Bible SZ i NZ lze chápat jako komplementární (srov. DV 16).

11 Např. v *Enarratio super Psalmos 144* je č. 17 nadepsáno: „*Dei chirographum tenemus*“ nebo v textu téhož odstavce: „*Si dicat tibi Deus: Chirographum meum tenes; iudicium promisi, diremptionem bonorum et malorum, regnum sempiternum fidelibus, et non vis credere?*“; in PL, vol. 37, Paris: J. P. Migne 1841, s. 1880.

12 Benedikt XVI.: *Verbum Domini – Slovo Páně*. Posynodní apoštolská exhortace o Božím slově v životě a poslání církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2011.

13 Papežská biblická komise: *Inspirace a pravda Písma svatého*. Praha: Karmelitánské nakladatelství 2015.

14 Trzení těchto odstavců jsou obecně známá a snadno prokazatelná, proto se v poznámkovém aparátu neodkazuje na prameny.

- b) z dokonalosti hlavního autora Písma – Boha, zejména z jeho neomylnosti plyne zásadní **pravdivost** biblického sdělení. Nelze ji však zaměňovat za vědeckou, chronologickou či faktografickou přesnost líčení, která je omezena i tím, že lidský autor se přirozeně vyjadřuje v pojmech a představách, jež odpovídají době psaní, a to běžnými výrazovými prostředky. Pravdivé je „pouze“ jádro biblického sdělení v intencích autorů.
- c) z výše uvedených důvodů vyplývá i **svatost** Bible. SZ i NZ předávají správnou mravní nauku z pohledu svatopisce. Nelze zde přehlížet dobový kontext, jeho vývoj a tendenci zdokonalování. Bůh se, jak bylo uvedeno výše, sklání k úrovni stvoření, a tedy i člověka a postupně jej vede ke spáse: v NZ se v Ježíši Kristu dokonale ukazuje nejen mravní ideál, ale i naplnění Boží vůle.

Nepomíjící hodnota Písma má být vhodně představena v aktuálně srozumitelné podobě pro dané dobové i kulturní prostředí, což je jak posláním pastýřů, tak i badatelů a všech věřících.

2. Kánon knih Písma svatého

Biblická inspirace potvrzuje vnitřní božský „náboj“ textu Písma. Pro praxi je však důležité rovněž vymezit rozsah Písma výčtem knih a rozsahem jejich textu. K tomu slouží seznam kanonických knih čili kánon. Slovo „kánon“ je odvozeno od rákosového prutu a má význam měřítka či normy. Kanonické knihy jsou logicky zároveň knihami inspirovanými.

Otázka posouzení inspirace v posvátných textech však není zcela jednoznačná, fakticky již ve starozákonním judaismu existují **dva odlišné kánony**. První z nich vychází z dochovaného hebrejského a aramejského textu a bývá označován jako palestinský kánon či BH, někdy podle čtenářských znamének v hebrejském textu – *masore* – jako masoretický text (TM). Druhý vychází z řeckého překladu semitské předlohy (*Vorlage*), na němž se podle legendy v pseudoepigrafickém Aristeově listu podílelo ve 3. století př. Kr. v egyptské Alexandrii sedmdesát dva zkušených překladatelů. Zaokrouhlením jejich počtu vznikl název tohoto překladu *Septuaginta*, tj. řecky „Sedmdesát“, v často používané zkratce římskou číslicí LXX. Je na místě poznamenat, že obsahuje nejen překlady palestinských textů, ale i některá díla, která byla napsána v řečtině, někdy i později než ve 3. století, jde tedy o širší kánon. Pro možnost či nemožnost existence hebrejské či aramejské předlohy konkrétní knihy v LXX mluví především jazykové důvody. LXX se od BH liší nejen počtem knih, ale i svou

semitskou předlohou (*Vorlage*),¹⁵ jež evidentně vyšla z jiné textové tradice než BH. Někde jsou rozdíly drobné, jinde podstatnější.

Nový zákon přináší i nový pohled na text SZ. Mnohá shromáždění (synody ap.) řešila v antické církvi otázku, zda přijmout širší či užší kánon.¹⁶ Významný a kvalitní je latinský překlad celého Písma z pera sv. Jeronýma († 420) *Vulgáta* (Vg). K důležitosti této verze přispěl Tridentýský koncil (16. stol.), který vymezil širší kánon SZ v rozsahu Vg jako kánon knih Písma svatého. Zároveň bylo nařízeno vypracování opravené verze textu Vg, která byla dokončena v závěru 16. století jako *Vulgáta Sixto – Clementina*. V letech 1965–1979 byla provedena rozsáhlá revize textu, fakticky nový překlad nazvaný *Neo-Vulgáta*, který je použit např. v originále současných římskokatolických liturgických knih.

Pro porovnání verzí mohou posloužit různé přehledné tabulky¹⁷ i jejich obecná charakteristika.

Palestinský kánon rozlišuje jako základní části SZ Zákon, Proroky a Spisy.¹⁸ Zákon neboli *Tóra* obsahuje pět knih, odtud řecký název *Pentateuch*, ty bývají obecně česky označovány jako knihy Mojžíšovy; obsahují vyprávění od stvoření světa po dojití vyvoleného lidu Izraele ke vstupu do zaslíbené země, obsahují i související legislativu. Ta je dosud základní normou pro jednání židovských věřících. Proroci se dělí do dvou skupin, jež lze přeložit jako přední a zadní. Do první skupiny patří čtyři svitky, jež popisují Boží působení především ve vyvoleném národě Izraeli, který již pobývá ve své zemi, od jejího obsazování až po babylonské zajetí. Patří sem knihy Jozue, Soudců, Samuelovy a Královské. Druhá skupina obsahuje rovněž čtyři svitky tzv. písícih proroků, tj. těch, po nichž jsou nazvány biblické knihy. Patří sem Izaiáš, Jeremiáš, Ezechiel a svitek dvanácti (rozsahem) malých proroků, řecky *Dodekaprofe-ton*. Do Spisů patří především kniha Žalmů, pak knihy Přísloví a Job, pět svátečních spisů zvaných *megilot*: Píseň písní, Rút, Kazatel, Ester a Pláč; dále apokalyptická kniha Daniel a knihy dříve označované jako chronistické dílo: Ezdráš

15 Pile a systematická práce německých exegetů minulosti činí z jejich výrazů mezinárodní pojmy.

16 Užší kánon SZ se kryje s BH, širší zahrnuje i některé knihy z LXX – srov. níže v základním textu. Zastánci užšího kánonu byli např. Origenes, Atanáš nebo Jeroným, pro širší kánon byl např. Augustin.

17 Např. na Wikipedii lze pod pojmem „biblický kánon“ nalézt vedle textu i dobře a přehledně zpracované tabulky. Stejně tak se dají najít v různých učebnicích a článcích, i ve zmíněné knize Adama Mackerleho.

18 Ježíš v evangeliích častěji s úctou uvádí Zákon a Proroky jako autoritativní zdroje Božího slova, jež je třeba naplnit.

a Nehemiáš jsou následováni knihami Kronik, jejichž děj chronologicky předchází první dvě knihy.

Kánon LXX se liší počtem biblických knih, jejich rozsahem i pořadím, někdy i jejich kompozicí (výrazně u Jeremiáše). LXX dělí SZ na knihy historické, prorocké a básnické. BH naproti tomu dějepisné knihy nezná, nezaznamenává dějiny, ale velké Boží skutky, jejichž dopad stále trvá. Tak např. svět byl kdysi stvořen, stvoření však trvá, jeho popis je tedy zachycen, ale ne jako záležitost uzavřená v minulosti – taková by pisatele BH nezajímala. Do historických knih v LXX patří knihy *Pentateuchu* – tedy pět knih Zákona, navazující Jozue a Soudců, Rút, čtyři knihy Královské (zahrnují i knihy Samuelovy), dvě knihy Paralipomenon (v BH knihy Kronik), dvě Ezdrášovy (tj. Ezdráš a Nehemiáš v BH), Ester, Judit, Tobit a čtyři (*sic!*) knihy Makabejské.¹⁹ Následují poetické knihy: po kanonické knize Žalmů apokryfní Ódy, pak knihy Přísloví, Kazatel, Píseň písní a Job, kniha Moudrosti, Sirachovec a apokryfní Šalomounovy Žalmy. Knihy prorocké začínají jednotlivě dvanácti knihami „malých“ proroků (v pořadí Ozeáš, Ámos, Micheáš, Joel, Abdiáš, Jonáš, Nahum, Habakuk, Sofoniáš, Ageus, Zachariáš a Malachiáš), následuje kniha Izaiáš, knihy spojené s působením Jeremiáše (Jeremiáš, Baruch, Pláč a Jeremiášův list), kniha Ezechiel a knihy spojené s Danielem (Zuzana, Daniel, Bel a drak).

Vulgáta víceméně následuje uspořádání LXX s několika výjimkami; pořadí knih ve Vulgátě lze nalézt i ve většině překladů Bible a v liturgických knihách, někde jsou zvláště protokanonické a deuterokanonické knihy. U historických knih je „terminologický návrat“ ke knihám Samuelových a ke knize Nehemiášově; pak je změněné pořadí posledních knih: nejprve Tobiáš, pak Judit, a konečně Ester. Dvě knihy Makabejské jsou nezřídka zařazeny na konec SZ jako „nové historické knihy“. Poetické knihy často předřazují knihu Job před knihu Žalmů a vynechávají apokryfy, knihy prorocké mají napřed „velké“ proroky Izaiáše, Jeremiáše s knihami Pláč a Baruch, Ezechiela a Daniela, a pak dvanáct malých proroků. Kniha Daniel byla spojena s příběhem o Zuzaně (Dan 13) a Bělu a drakovi (Dan 14), kniha Baruchova pojala Jeremiášův list (Bar 6).

Ohledně uspořádání NZ panuje shoda: nejprve evangeliář, který představuje život, smrt a zmrtvýchvstání Ježíše Krista ve čtyřech podáních evangelií, a to v kanonickém pořadí podle Matouše, podle Marka,

19 Kanonické jsou jen první dvě, další dvě jsou apokryfní.

podle Lukáše a podle Jana; pak apoštolů, pojednávající o prvním období křesťanské církve v době apoštolů, a to jednak v obsáhlé „kronice“ první církve za apoštolů Petra a Pavla – v knize Skutků apoštolů, pak v poučení v listech, a konečně v apokalyptickém proroctví budoucnosti Kristovy-Beránkovy církve, tedy v knize Zjevení. Na evangelium podle Lukáše obsahově navazuje kniha Skutků apoštolů, kanonicky zařazená za čtvrté evangelium – podle Jana, po Skutcích následují listy z tzv. pavlovského korpusu, tedy takové, jejichž autorství bylo někdy připisováno apoštolu Pavlu, v tomto kanonickém pořadí: Římanům, 1. a 2. Korintánům, Galatanům, Efesanům, Filipánům, Kolosanům, 1. a 2. Soluňanům (Tesalonickým), 1. a 2. Timoteovi, Titovi a Filemonovi, u „listu“ Židům je autorství zcela pochybné. Následují „katolické“ listy,²⁰ a to v pořadí: list Jakubův, dva listy Petrovy, tři listy Janovy a list Judův. Poslední knihou Písma je Zjevení Janovo.

Přestože oba základní kánony SZ vyrostly v judaismu, postupně v něm převážil užší kánon především vlivem farizejské strany. Judaismus však představuje bohatství myšlenkových proudů, např. saduceové již v Ježíšově době uznávali jako inspirovanou pouze Tóru, podobně u Samařanů je dochována vlastní verze Pentateuchu.

V prvotní křesťanské církvi se vedla rozsáhlá diskuse v průběhu staletí, ve 4. století došlo k příklonu většiny autorit (nikoliv jednomyslně) k širšímu kánonu. Reformované církve uznávají užší kánon, u východních církví je situace nejednotná. Katolíci mají kánon dogmaticky vymezený zmíněným Tridentským koncilem (polovina 16. století).

3. Text Písma svatého

Autograf Písma²¹ se nedochoval, existuje však velké množství opisů; z pozdější doby také tisků. U jednotlivých částí SZ jsou možné jako originální tři jazyky: hebrejšтина, aramejšтина – obě v BH – a obecná řečtina v LXX. Celý NZ je napsán řečtinou *koiné*.

Pozornost se upírá dvěma směry: jednak k chvályhodnému studiu původních jazyků Písma, bez nichž se nedá zpracovat relevantní vědecká

20 Název pramení z toho, že v nich nebyl explicitně uveden adresát, zdálo se tedy, že tyto listy jsou pro všechny obce.

21 Jde o obvyklou větu z učebnic textové kritiky, je samozřejmě otázka, co konkrétně si mohou lidé jako autograf, tedy text přímo vycházející z rukou (písařů) svatopisců, představit.

exegeze, jednak k textové kritice, jejíž nutnost vyplývá z množství odchylek i písařských chyb v již zmíněných rukopisech, popř. tisících.

Hebrejščina je původní řečí naprosté většiny knih tzv. palestinského či užšího kánonu. Jedná se o semitský souhláskový jazyk, kde je většina slovesných i z nich odvozených jmenných tvarů založeno na třech souhláskách – radikálech.²² Konkrétní tvary slov jsou pak dotvářeny předponami a příponami různých funkcí, jež mohou vyjadřovat členy, druh konjugace, „čas“ a další kategorie sloves, rovněž zájmenou vazbu apod. Pro hebrejská slovesa je typické časování, které v češtině odpovídá spíše vidům. V hebrejštině jsou totiž jen dva časy: perfektum pro ukončené činnosti a imperfektum pro činnosti otevřené – jak do minulosti, tak někdy i do přítomnosti či budoucnosti. Omezená lexika vytváří efekt polysémie,²³ limit velikosti pergamenu či destičky vede k úspornému a konkrétnímu vyjadřování. K zápisu používá nejčastěji aramejské kvadrátní písmo, píše se shora dolů a zprava doleva. Vokalizace, jež pomáhá identifikaci tvarů i přesnosti výslovnosti, se někdy vkládá pro cizince v podobě znamének vepsaných pod nebo nad příslušnou souhlásku. Spolu s dalšími značkami a poznámkami se nazývá toto rozšíření souhláskového textu *masorou*, hebrejský text s tímto kritickým aparátem bývá označován jako *masoretický* (řidčeji *masoretský*) – TM.²⁴

Obdobím rozkvětu hebrejštiny byla první polovina 1. tisíciletí př. Kr., především doba před babylonským zjetím (6. stol.), v poexilní době převládala v běžné mluvě aramejščina a hebrejščina se stávala stále více výhradně kultickým jazykem. Mezi 3. stoletím př. Kr. a 1. stoletím po Kr. jsou datovány významné rukopisy od Mrtvého moře, nalezené po konci druhé světové války, označované také jako kumránské svitky. V první polovině 1. tisíciletí po Kr. dochází k revizi používaných textů, zejména ke kritické recenzi zákoníků, ve druhé polovině 1. tisíciletí se ustaluje vokalizace a kritický aparát a v jeho závěru a na přelomu s 2. tisíciletím vznikají významné kodexy, které obsahují velké části textu – nejvýznamnějšími jsou Káhírský (9. stol.), Aleppský (10. stol.) a zejména tzv. Leningradský (11. stol.).²⁵ Poslední z nich je základem textu v tištěných hebrejských biblích, nejpodstatnější jsou vydání ze Stuttgartu,

22 Jsou doloženy i málo četné výjimky sloves se čtyřmi či dvěma radikálami.

23 Polysémie znamená, že jedno hebrejské slovo může mít rozličné významy podle souvislostí.

24 Protože tištěné hebrejské bible obsahují masoretický text, jsou TM a BH v podstatě synonyma. Zde se častěji používá výrazu BH, v jiné literatuře bývá častější TM.

25 Název Petrohradský kodex nese již jiný rukopis, a tak paradoxně přežívá jméno města Leningrad v bibliستice.

kompletně vyšlo čtvrté vydání, po částech vychází na počátku 21. století vydání páté.

Biblická aramejšťina pokrývá necelé procento biblického textu, vyskytuje se v dopisech v knize Ezdráš – 4,8–6,18; 7,12–27; ve střední části knihy Daniel: 2,4b–7,28, ojediněle i v Genezi – 31,47 či u Jeremiáše – 10,11. K rozšíření této řeči došlo zejména v poexilním období, aramejšťina (syršťina) je jako řeč dodnes živá. Aramejšťské biblické texty jsou součástí BH, rozlišit od hebrejšťiny se dají především podle rozdílnosti tvarosloví.²⁶

Pro deuterokanonické knihy a knihy Nového zákona je originální biblickou řečí obecná **řečťina** zvaná *koiné*; zpravidla se však řečťina LXX a nz. řečťina studují zvlášť.²⁷ Řečťina používá vlastní abecedy – *alfabéty*, píše se zleva doprava a shora dolů, samohlásky se zaznamenávají, znaménka v textu mohou znamenat akcenty, délku samohlásek, přídechy či interpunkci. Řeč používá pět pádů u jmen a větší množství časů, zejména minulých.

Biblický text je dochován na více než pěti tisících rukopisů, z nichž žádné dva nejsou zcela identické, nejvýznamnější jsou majuskulní manuskripty, ale jsou doloženy i minuskulní, a vedle toho i papyry a další doklady. Textová kritika se zaměřuje především do dvou oblastí – jedna na starozákonní protokanonické knihy, jednak na Nový zákon.

V oblasti SZ se vychází z předpokladu jednoho autografu Písma, z něhož se vyvinuly v zásadě dvě relativně dost rozdílné hebrejšťské verze, jedna je dochována a opatřena masorou v textu hebrejšťských Biblí, druhá představuje nedochovanou předlohu – *Vorlage* k LXX. Jakkoli je za originál považována BH, LXX rovněž uchovává text s pozoruhodnou a velmi starobytlou tradicí, k němuž je nutno přihlížet. V pomyslném středu mezi oběma verzemi stojí kumránské spisy a poněkud blíže k LXX stojí samaritánský Pentateuch. K lepšímu porozumění textu mohou přispět i starověké překlady, zejména syrské, vedle nich i koptské či latinské, ať už jde o překlad *Vetus Latina* či propracovanější *Vulgátu*. Rovněž BH má významné antické překlady do řečťiny, mezi nimi vynikají revize tří židovských učenců se jmény Aquila, Theodotion a Symmachos. Zjednodušeně lze říci, že překlady textu SZ i kritická vydání BH vycházejí převážně ze zmíněného Leningradského kodexu B 19A (z roku 1008)

26 Typické je jiné použití členu či relativního zájmena; hebrejšťina používá k zápisu aramejšťské typy písmen, typografické rozlišení tedy nepřichází v úvahu.

27 Komplikovanost řeči se liší podle autorů, např. Marek má výrazně jednodušší vyjadřování než kultivovaný Lukáš, řečťina LXX je náročnější (morfologií i lexikou) než řečťina NZ.